

Diskurser er som floder af viden, der løber gennem tiden...

En introduktion til Siegfried Jägers kritiske diskursanalyse

Fabech, Sidsel

Document Version

Final published version

Publication date:

2008

License

CC BY-NC-ND

Citation for published version (APA):

Fabech, S. (2008). *Diskurser er som floder af viden, der løber gennem tiden... En introduktion til Siegfried Jägers kritiske diskursanalyse*. Samfundslitteratur.

[Link to publication in CBS Research Portal](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us (research.lib@cbs.dk) providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Download date: 02. Jul. 2025

Working Paper

**Diskurser er som floder af viden, der løber gennem
tiden...**

- En introduktion til Siegfried Jägers kritiske diskursanalyse

Adjunkt Sidsel Grøn Fabech, Ph.D.

IKK

Copenhagen Business School

2008

Diskurser er som floder af viden, der løber gennem tiden...

En introduktion til Siegfried Jägers kritiske diskursanalyse

Sidsel Grøn Fabech

Abstract. Dette working paper præsenterer den tysk lingvist Siegfried Jägers diskursanalytiske metodeapparat i en dansk kontekst. Jägers diskurstilgang placerer sig mellem den kritiske diskursanalyse og diskursteorien. Med udgangspunkt i Foucaults diskursbegreb har Jäger udviklet en række konkrete begreber, analyseniveauer og analyseskridt, der er designet til at kortlægge diskursers historiske aspekter såvel som interdiskursive relationer. Jägers metodeapparat har således til formål at understøtte en multifacetteret analyse af særligt store samlinger af tekst og at afdække diskursive netværk hhv. kommunikationskulturer i deres helhed.

1. Kritisk diskursanalyse som samfundskritisk diskursiv antropologi

Man kan hævde, at det i særlig grad er den diskursanalytiske forskers selvpositionering som kritisk diskursaktør, der har bidraget til at gøre den kritiske diskursanalyse til en omdiskuteret videnskabelig metode. Hvor lingvisterne tidligere blev associeret med det, som Jäger kalder lingvistiske sprogøvelser, der tjente et udpræget sprogvidenskabeligt formål, har den kritiske diskursanalyse gennem repræsentanter som Fairclough, Van Dijk og Wodak udstukket nye opgaver og nye fagidentiteter for deres kolleger (Jäger, 1994, s. 6). Jäger er et markant eksempel på denne sociale drejning i lingvistikken, hvor den videnskabelige sproglige granskning bliver udført som et led i stræben efter at bidrage til den offentlige debat. Det betyder for Jäger bl.a., at diskurser betragtes som værende af absolut materiel karakter (Jäger, 2000, s.1), og at hans diskursanalytiske arbejde dermed kan betegnes som yderst konkret og forankret i virkelighed.

Men hvordan kommer dette ønske om at bedrive diskursanalytisk virksomhed, så den næsten ligner en form for diskursiv antropologi til udtryk? Kritisk diskursanalyse er kendetegnet ved sit ønske om at være i stand til at påvirke sociale og politiske processer. Den stræber efter at analysere sociale og politiske problemstillinger og at afdække selvfølgelighederne for dermed at bidrage til samfundsdebatten (Jørgensen & Phillips, 1999, s. 32). I sit forsøg på at forene den minutiøse lingvistiske analyse med en omfattende sociokulturel kontekstualisering søger den kritiske diskursanalyse at bevise, at forskning er i stand til at bidrage til den politiske og sociale debat. Hovedtanken er, at sprogbrug ikke kun transporterer, men ligeledes omsætter idéer og dermed bidrager til

forandringer i den sociale og politiske praksis. Jägers kritiske diskursanalyses målsætning er, at diskursanalysen bør være i stand til at træde ud af en tilbagetrukket position som skrivebordslingvistik for at praktisere det, der kunne betegnes som proaktiv diskursanalytisk kritik. I Jägers formulering er diskursanalysen ikke skabt med det formål at tjene som beskæftigelsesterapi for lingvister, men den skal snarere betragtes som et konkret redskab til samfundsanalyse og politisk dannelse:

"Sie dienen dazu, Texte als Produkte konkreter geistig-sprachlicher Auseinandersetzung mit der Wirklichkeit und als Fragmente von übergreifenden Diskursen verstehen zu können, ihre Wirkungsabsichten besser durchschaubar sowie die mit ihnen transportierte Ideologie erkennbar zu machen. Das ist einmal für die eigene politische Bildung und Verbesserung der Kritikfähigkeit wichtig, aber mehr noch für die praktische Umsetzung dieser Fähigkeiten in allen Berufen, die vorwiegend mit Texten zu tun haben; vorrangig aber in jenen bei denen das Verfassen und Beurteilen von Texten zum Kern der beruflichen Tätigkeit gehört bzw. gehören wird." (Jäger, 1994, s. 6)

Den kritiske diskursanalyses kritiske engagement udspringer af det forhold, at sproget for den aldrig er neutralt. Forskeren kan derfor ikke afstå fra at forholde sig til de motiver og intentioner, der driver diskurserne og diskursaktørerne. Kritiske diskursanalytikere har således gjort det til deres teksters måske mest markante kendetegn, at de åbent proklamerer deres politiske ståsted. Det gør de i sociale interessekonflikter ved fx at tage stilling til fordel for etniske minoriteter, socialt marginaliserede grupper og politiske oppositionelle. Samtidig reflekterer de over den rolle, som de som forskere spiller i konstruktionen af forskningsresultater:

"What is distinctive about CDA is both that it intervenes on the side of the dominated and oppressed groups and against dominating groups, and that it openly declares the emancipatory interests that motivate it. The political interests and uses of social scientific research are usually less explicit. This certainly does not imply that CDA is less scholarly than other research: standards of careful, rigorous and systematic analysis apply with equal force to CDA as to other approaches." (Fairclough & Wodak, 1997, s. 258-259)

Man kan påstå, at forsættet om at stå på de undertryktes side, som her fremføres af Wodak og Fairclough, kan føre til en noget forenklet forståelse af, hvordan magt manifesterer sig diskursivt, og hvilke grupper i samfundet, der udøver magt igennem hegemoniske diskurser. Dette har at gøre med måden, hvorpå visse kritisk diskursanalytiske forskningsprojekter er designet på. Ofte sættes der fokus på højreekstremistiske, højrepopulistiske eller racistiske diskurser, hvor dikotomiske

holdningspositioner let kommer til at udgøre det holdningsspektrum, som præsenteres i analysen. Der synes således sjældent at herske tvivl om, hvilke etisk vurderende konklusioner den pågældende diskursanalytiker vil komme frem til. I forhold til sociale spørgsmål kan der være en tendens til, at magt og hegemoni bliver associeret med bestemte sociale klasser, hvorved magt fremstilles som noget givet, der altid er forbundet med social, politisk og økonomisk styrke. For at undgå denne dikotomi kan der argumenteres for et mere cirkulært og dynamisk magtbegreb, der ikke er politisk eller socialt fikseret, men som snarere kan betragtes som en flydende, dynamisk, netværkscirkulerende faktor, der til stadighed kan skifte positioner, og som opererer på både dominerende og undertrykte gruppers side. Og her bliver Jäger relevant. Jägers diskursbegreb er dybt forankret i fortolkningen af Foucault, og man kan gå så vidt som til at hævde, at Jäger forsøger at lave det konkrete diskursanalytiske metodeapparat, som Foucault aldrig udviklede. Dermed overtager han også i vid udstrækning Foucaults magtbegreb, og således kan man påstå, at Jägers diskursanalyse placerer sig i feltet mellem Faircloughs kritiske diskursanalyse (Fairclough, 1995) og Laclau og Mouffes diskursteori (Horwath, 2000).

2. Jägers metode til kortlægning af diskursive netværk

Jägers metodiske koncept, hans tekstbegreb og foucaultianske diskursbegreb er formuleret med det formål at muliggøre undersøgelsen af omfattende samfundsdiskurser eller diskursive formationer, der løber parallelt med hinanden i længere tidsperioder. Dette skyldes, at den enkelte tekst i Jägers tekstforståelse fremstår som en del af en altomfattende historisk og samfundsforankret diskurs, samtidig med at den betragtes som en del af en eller flere diskursstrengene (Jäger, 1993, s. 145). Diskursanalysen i Jägers udlægning betragter teksten som et samfundsprodukt i en social kontekst (Jäger, 1994, s. 14). Det er således en tilgang, der er velegnet at applicere i analysen af mediedebatter, der er registreret over længere perioder, og i analyser hvor man ønsker at undersøge både relationen mellem forskellige tekster samt at beskrive og analysere dem som et samlet hele. Jägers analysestrategi byder endvidere på et begrebsapparat, der er i stand til både at belyse relationen og samspillet mellem de forskellige samfundsdebatter i den samlede samfundsdiskurs såvel som hvert enkelt diskursforløb, og den kan derfor anvendes i kortlægningen og struktureringen af "diskursive landskaber" hhv. større diskursive formationer.¹ Jäger understreger selv, at hans interesse for diskursers forløb, samspil og integration i den overordnede samfundsdiskurs samt deres tidsperspektiver hænger sammen med hans intention om, at diskursanalysen en dag vil kunne fungere som en slags samfundsanalyse (Jäger, 1993, s. 210). Jo, tættere diskursanalysen kommer på at kunne levere analyser, der omfatter hele samfundsdiskursen, som den tager sig ud i et specifikt fx nationalt eller kulturelt fællesskab med

alle dens forskellige tematiske forløb, diskursive niveauer og typer af diskurser, i jo højere grad vil den ifølge Jäger kunne udgøre et seriøst alternativ til mere traditionelle sociologiske samfundsanalyser. Jägers originale bidrag til diskursanalysen består her i hans forsøg på at afdække såkaldte diskursnetværker (Jäger, 2000, s. 4); det vil sige det, man kunne betegne som diskurs- eller kommunikationskulturer indenfor et givet kulturfællesskab:

"Gesellschaften kann man sich als von einem Netz von Diskurssträngen überzogen vorstellen, die in ihrer Gesamtheit den Gesellschaftlichen Gesamtdiskurs ausmachen." (Jäger, 2000, s. 3)

Med forestillingen om samfund som diskursive netværk åbner Jäger op for muligheden af at sammenligne forskellige nationale kommunikationskulturer indenfor eksempelvis EU, som de kommer til udtryk i politisk kommunikation eller i mediekommunikation.

Jägers interesse for diskursers langtidsperspektiver – deres fortid, nutid og fremtid – manifesterer sig mest markant i hans forsøg på at udvikle en metode, en såkaldt „prognostik“, der er i stand til at forudsige, hvordan specifikke diskurser vil udvikle sig over tid, og hvorledes deres "fremtidsscenerier" vil tage sig ud (Jäger, 1993, s. 185). Jäger hævder, at går man tilstrækkeligt i dybden i analysen af en diskursstreng, så kan man i reglen forudsige dens videre forløb og eventuelle rekontekstualiseringer i fremtiden. Dette skulle ifølge Jäger give samfundet mulighed for at forberede sig på disse diskursers fremkomst (Jäger, 2000, s. 4). Om en sådan generaliserende operation kan betragtes som en decideret metode til at forudsige diskursive formationers forløb og levetid, er blevet betvivlet.² At særligt medie- og nyhedsdiskurser som diskursive begivenheder kan have en tendens til at følge et vist prædefineret livsforløb i mediernes fødekæde, er derimod en antagelse, som synes plausibel. På baggrund af iagttagelser foretaget i forbindelse med indsamlingen og analysen af 444 mediertekster til ph.d.-afhandlingen "Von welchem Österreich ist hier die Rede?" (Fabeck 2004), kan man hævde, at visse diskursstrenger kan siges at have en cyklisk karakter. Med cyklisk indikeres, at de vender tilbage i mediebilledet med jævne mellemrum i transformeret form og i nye sammenhænge og kontekster.

2.1. Jägers begrebsapparat

I det følgende vil der blive redegjort for Jägers begrebsapparat, hvorefter hans forslag til et sæt analytiske arbejds-skridt vil blive præsenteret.

Jägers diskursbegreb er på den ene side stærkt influeret af Foucaults tænkning og filosofiske magtudredninger. På den anden side bygger han sin tilgang på diskursive teoribegreber udviklet af litteratur- og sprogforskeren

Jürgen Link og sprogforskeren Utz Maas. I tråd med disse forbilleder definerer Jäger diskurs som talemåder ("Redeweisen"), der er forbundet med handlinger (Jäger, 2000, s. 1). I denne betragtning er diskurser altid koblet sammen med sociale praktikker, og diskurser genspejler således ikke blot virkeligheden – ligesom sproget i en socialkonstruktivistisk sprogforståelse ikke blot refererer til virkeligheden – men diskurser betragtes som en del af virkeligheden (Jäger, 1993, s. 166). Dette tager sig i Jägers egen udlægning således ud: "Es handelt sich um Materialitäten ersten Grades, die die gesellschaftliche Entwicklung, vermittelt über die in die Diskurse verstrickten, aber tätigen Menschen, prägen und formen" (Jäger, 2000, s. 1). I og med at diskurser er forbundet med sociale praktikker, bliver de beskrevet som handlingsorienterede. Her henviser Jäger til Link, der betegner diskurser, der er koblet til handlinger, som institutionaliserede og regulerede talemåder, der udøver magt (Jäger, 1993, s. 152). Ligesom Foucault er Jäger interesseret i at afdække og rekonstruere de regler og mekanismer, der former diskursen, og som af den vej sætter rammerne for, hvordan der i et givet samfund og i en given historisk periode tænkes og tales om bestemte tematikker. Jäger overtager Foucaults subjektbegreb, idet han antager, at subjekter ikke er diskursers enerådige ophavsmænd. De determinerer ikke diskurser, men kan i stedet betragtes som medproducenter og co-agenter i den diskursive produktion (Jäger, 1993, s. 168).

"Das Individuum macht den Diskurs nicht, eher ist das Umgekehrte der Fall. Der Diskurs ist überindividuell. Er hat eine objektive Bedeutung, während der einzelne Text Ausdruck des subjektiven Sinns ist, den ein einzelner Mensch, der dabei zugleich immer als in die Diskurse verstrickter vorzustellen ist, als gedanklichen Zusammenhang produziert." (Jäger, 1993, s. 169-170)

Et distinktivt træk ved Jägers kritisk diskursanalytiske tilgang er hans visualisering af diskurser som floder af viden, der løber gennem tiden. Ved hjælp af denne metaforiske konceptualisering af diskurser accentuerer Jäger diskursers flydende og bevægelige karakter. Han får derigennem pointeret, at diskurser består af både små og store flodsystemer, af tusinder af udløb, inddæmninger og sammenløb, at floder kan reguleres, så udvindes energi af dem, og at de kan omledes. Flodmetaforikken betoner endvidere, at diskurser forløber over tid, og at analysen af dem derfor bør operere med et historisk perspektiv:

"Sie kommen aus der Vergangenheit, fließen gleichsam durch die jeweiligen Gegenwarten und wirken in wie auch immer veränderter Form in die Zukunft hinein bzw. in der Zukunft weiter." (Jäger, 2000, s. 2)

Jägers fokus ligger således primært på diskursers forløb og processer, og det vil sige på deres begyndelse og ende samt på det netværk af diskurser, de indgår i. Som det indledningsvis blev skitseret, plæderer Jäger for analysen af samfundets diskursive netværk. På baggrund af analyser af enkelte tekster samt analyser af disse teksters forankring i tematiske diskursstrenger stiler Jägers analysestrategi imod at foretage en rekonstruerende af samfundsdiskurser i deres helhed ("gesamtgesellschaftlicher Diskurs"):

"Einen Text zu analysieren, zum Zwecke, ihn zu verstehen, seine Wirkung und die damit verbundenen mehr oder minder eigennützigen Interessen einschätzen zu können, ihn als Bestandteil eines gesellschaftlichen und historisch verankerten Gesamt-Diskurses begreifen zu können, eines Diskurses, der selbst Korrelat seines gesamtgesellschaftlichen Hintergrundes ist, erfordert es, ihn als ganzen in diesem vorerst noch grob skizzierten Zusammenhang zu sehen. Erst dann wird Textanalyse zur Diskursanalyse. Sprachliche Formanalyse (= traditionelle Textanalyse) erweist sich als ihr notwendiger Bestandteil, der, für sich allein betrachtet, kaum mehr als spekulative intellektuelle Spielerei ist." (Jäger, 1994, s. 24)

Jäger ser det som diskursanalysens opgave at skabe et overblik og et indblik i det diskursive mylder („diskursives Gewimmel“), som udgør samfundsdiskursen. Diskursanalytikeren skal differentiere og udrede diskurser fra hinanden, påvise deres sammenhænge og redegøre for deres struktur (Jäger, 1993, s. 157). Man kan sige, at diskursanalytikeren dermed får til opgave at kortlægge diskursive netværk eller landskaber:

"In einer gegebenen Gesellschaft bilden die Diskursstränge zusammen den gesamtgesellschaftlichen Diskurs. Dabei stellt dieses Gesamt ein äußerst verzweigtes und ineinander verwurzeltes Netz dar. Diskursanalyse verfolgt das Ziel, dieses Netz zu entwirren, wobei in der Regel so verfahren wird, dass zunächst einzelne Diskursstränge auf einzelnen diskursiven Ebenen herausgearbeitet werden." (Jäger, 1993, s. 184)

Jäger har udviklet en række begreber, der understøtter fremstillingen af et sådant diskursivt kartografisk projekt. Først og fremmest skelner han i samfundsdiskursen imellem to typer af diskurser. Hans betegnelse specialdiskurser ("Spezialdiskurse") dækker over videnskabelige diskurser og således udpræget elitære diskurser. Alle andre typer af diskurser – og herunder regnes også populærvidenskabelige diskurser – sammenfattes under betegnelsen interdiskurser ("Interdiskurse"). De to diskurstyper forløber ifølge Jäger ikke nødvendigvis fuldt adskilt; specialdiskurser kan påvirke eller blande sig i interdiskurser og omvendt. I den forbindelse introducerer Jäger begrebet diskurstaktik (Jäger, 1993, s. 152). Jäger

bruger begrebet til at beskrive den dynamik, der kan være mellem diskurser, og han bruger det særligt til at beskrive det forhold, at nogle diskurser opstår som svar på eller som alternativ til andre mere dominerede ledediskurser (Jäger, 1994, s. 13). Sådanne subversive diskurser betegnes som moddiskurser, og som det senere vil blive konkretiseret, er moddiskurser et glimerende eksempel på, at magt er en produktiv kraft. Diskurser reagerer dog ikke kun på hinanden, men de deler og låner også fælles elementer og træk hos hinanden, som når en diskursstreng om en fodboldkamp mellem to nationer, der primært forløber i pressens sportsdækning, begynder at drage paralleller til populærvidenskabelige historiefremstillinger eller til diskursstreng, der behandler det politiske forhold mellem de to pågældende nationer. En sådan udveksling betegnes som interdiskursiv, men kunne lige så vel karakteriseres som transdiskursiv, idet den opererer imellem diskurser og derfor er "diskursovergribende" (Jäger, 1994, s. 29).

Jäger fremhæver, at diskurser hyppigt udspringer af såkaldte diskursive begivenheder. Med "diskursiv" fremhæves, at begivenheden ikke nødvendigvis behøver at være af skelsættende betydning eller have fået særlig opmærksomhed udenfor diskursive fora så som aviser, tv eller folketinget (Jäger, 1993, s. 157). Det er således ikke begivenhedens "virkelige", ikke-diskursive forløb, der er af interesse for diskursanalytikeren, men begivenhedens diskursive realisering og efterspil. Blikket er således rettet imod de spor, som begivenheden sætter sig i samfundsdiskursen.

Til beskrivelsen af de diskursive netværk anvender Jäger en række betegnelser, der er specifikke for hans aquadynamiske udlægning af den kritiske diskursanalyse. Det mindste element i den diskursive flod og i det diskursive mylder beskrives i Jägers begrebsapparat som et diskursfragment. Betegnelsen dækker over: "(...) einen Text oder Textteil, der ein bestimmtes Thema behandelt" (Jäger, 1993, s. 181), og er således tematisk defineret. En tekst kan derfor bestå af mange forskellige diskursfragmenter, som når en østrigsk avisartikel om den nuværende østrigske regerings erstatninger til Østrigs jødiske ofre for nationalsocialismen indeholder en række forskellige diskursfragmenter, der tematisk berører punkterne: antisemitisme, Østrigs historiske skyldsspørgsmål og nationaløkonomi. Der består dog også den mulighed, at en tekst der umiddelbart forekommer tematisk uni-accentuel og dermed kan betegnes som ét enkelt diskursfragment, i princippet trækker på andre tematikker, som den binder sammen i en såkaldt diskursknode (Jäger, 1993, s. 184). Diskursknuder virker som skærings- eller træfpunkter, hvor forskellige diskursivt aktiverede tematikker berører hinanden. Sådanne tematiske forløb betegnes hos Jäger for Diskursstreng, og han beskriver dem som: "(...) Abfolgen von Mengen thematisch einheitlicher Diskursfragmente" (Jäger, 1993, s. 181). Når der fx arbejdes med

diskursstreng, som hører under den overordnede diskurs "dansk national identitet", så betyder det, at de er udvalgt på baggrund af tematiske kriterier. De udspringer alle af diskursive begivenheder, der på forskellig vis kredser omkring definitionen af det nationale, men de gør det indenfor forskellige tematiske områder som fx: migration, EU, nationale sportsbegivenheder, danske kulturfremstød i verden, det dansk-tyske og det dansk-svenske forhold. Disse diskursstrengene vil ofte støde delvist sammen i visse tekster, hvorved der opstår diskursive knudepunkter:

"(...) diskursiven Knoten (...), durch die u.a. die Diskursstränge miteinander vernetzt und verknötet werden. Solche thematischen Knoten bilden – neben den Kollektivsymbolen, die zwischen den Diskurssträngen bzw. diskursstrang-übergreifend mäandern (s.o.) – den 'Kitt', durch den die Diskursstränge zum Gesamtdiskurs zusammengebunden werden" (Jäger, 1993, s. 185).

Som Jäger her fremhæver, har diskursknudepunkter en integrerende og homogeniserende funktion. De får diskursstrengene til at indgå i samfundsdiskursens netværk, og de skaber en oplevelse af sammenhæng i samfundets diskursive offentlighed. Diskursknuder opstår i og med, at parallelltløbende diskursstrenges snos ind i hinanden i såkaldte diskursive sammenfletninger eller sammenslyngninger ("Verschlingungen"), der gensidigt påvirker hinanden. Med henvisning til Foucault fremhæver Jäger, at diskursanalysen skal påvise diskursstrengenes forskellige sammenslyngninger, og det vil dermed også sige deres relationelle forhold (Jäger, 1993, s. 181). Man kan dog også arbejde med en alternativ fortolkning af begrebet diskursknudepunkter, hvor man anvender begrebet i forbindelse med tekster, der indtager en fremtrædende plads i deres respektive diskursstreng. Disse kan betragtes som diskursknudepunkter af flere årsager: enten fordi der ofte henvises til dem, tages intertekstuelle lån fra dem, eller fordi de fremprovokerer andre diskursbidrag. De kan også indtage en prominent position i diskursstrengen, fordi de forekommer i begyndelsen eller i slutningen af en diskursstreng, og således åbner eller lukker debatten.

2.2. Jägers arbejdsniveauer og strukturering af materialet

Med henblik på tilrettelæggelsen af den konkrete analyse vælger Jäger en fremgangsmåde, der pendler mellem forskellige niveauer af diskursen (mikro- og makroniveau) og forskellige perspektiver (institutionelle, historiske, politiske etc.). Målet er at belyse diskursstrengene og de enkelte tekster fra så mange vinkler som muligt og dermed at sikre en solid fortolkning af diskursen i overensstemmelse med dens forankring i en diskursiv praksis og sociokulturel kontekst.

Som forudsætning for analysen udvælges et tematisk undersøgelsesområde, og der sættes nogle selektionskriterier for valg af tekster. Som indledning til diskursanalysen skal der altså udvælges en bestemt tematik, udfra hvilken det diskursive felt opspores. Det kunne fx være "dansk national identitet". For at være i stand til at konkretisere dette diffuse og vidtforgrene diskursive felt, slår man ned på en række diskursive begivenheder indenfor feltet, der i indsamlingsperioden udvikler sig til selvstændige, men dog delvist overlappende diskursstrenger.

Som yderligere indledende analysestrategisk manøvre nævner Jäger valget af diskursivt niveau eller niveauer. Det kunne fx være diskurser som de udfolder sig på medieniveau. Man kan naturligvis også vælge at arbejde med flere diskursive niveauer med det formål at iagttage, hvordan de forholder sig til hinanden og påvirker hinanden fx medieniveau og politisk niveau. Sådanne projekter, der eksempelvis omhandler hvordan politiske diskurser og politikeres sprogbrug optages og distribueres i mediediskurser (og omvendt), er frugtbare i forsøg på at indkredse forholdet imellem medier og politik og i forsøg på at gennemlyse offentlige debatter og det offentlige rum som diskursiv arena.³

2.3. Jägers analyseniveauer

Når de grundlæggende forskningsspørgsmål, undersøgelsestematikken og valget af empiriske data er fastlagt, foreslår Jäger, at den efterfølgende beskrivelse, analyse og fortolkning af det empiriske materiale struktureres i fem arbejds-skridt, der også betegnes som analyseniveauer (Jäger, 1993 & 1994).

Jägers første analyseniveau er koncentreret om tekstens umiddelbare "ydre" kendetegn, og betegnes som analysen af tekstens makroniveau. Her fastlægges tekstens indhold og form. Det belyses, hvilken genre den skriver sig ind i, og hvilke narrative skemaer den benytter sig af. Der ses på tekstens begyndelse, afslutning og overgange og på hvilke specifikke tekstkompositoriske midler forfatteren eventuelt har benyttet sig af. Der sættes endvidere fokus på tekstproducentens intentioner: hvorvidt de kan identificeres og hvordan, hvem de er rettet mod, og om de korresponderer med særlige læseforventninger og forudsat viden hos recipienterne.

På analysens andet niveau står tekstens diskursive kontekst i fokus. Der redegøres for det medie hhv. kanal, som teksten artikuleres i, og dets læsere hhv. modtagere karakteriseres. Hvis der er tale om et medie, analyseres mediet som publikation og derved belyses aspekter så som teknisk kvalitet, omfang samt hvilke grundtemaer, der på forhånd figurerer i mediet, samt hvilken diskursiv sammenhæng og kontekst diskursstrengene indgår i. Der redegøres endvidere for den diskurs, som teksten er en del af samt for de relationer, som denne har til andre

diskurser. Hvordan forholder diskursen sig til den brede interdiskurs, og står den i modsætning til andre diskurser? Er den for eksempel selv en ledediskurs eller en moddiskurs?

På det tredje analyseniveau foretages en analyse af tekstens ikke-diskursive kontekst. Her undersøges tekstens mediale, institutionelle, økonomiske, politiske og kulturelle rammebetingelser. Dermed foretager Jäger det, som også kan betegnes som en arenaanalyse. Der redegøres for tekstens rammebetingelser og tekstforfatternes forhold: hvem hun/han er, og hvordan vedkommendes forhold er til mediet. Forfatterens ideologiske position karakteriseres. Der ses ligeledes på, hvilke andre tekstforfattere der publicerer i samme medie. Der redegøres for medieinstitutionens historie og dens placering i det nationale hhv. internationale medielandskab og mediemarked, samt hvilke økonomiske faktorer, der kan formodes at spille ind i mediets kollektive diskursposition. Hvis mediet har nogle forbindelse til andre samfundsorganisationer og partier redegøres der for dem.

Den sproglige mikroanalyse af teksten udgør fjerde analyseniveau. Den begynder hos Jäger gennem iagttagelsen og registreringen af leksikalske træk. Der indsamles grupper af substantiver, verber, adjektiver og adverbier, og der spørges til hvilken stil, der præger dem. Der lægges stor vægt på valget af substantiver. Der foretages en sammenligning mellem deres leksikalske betydning og den betydning, de antager i forhold til den aktuelle kontekst, de forekommer i. Dernæst arbejdes der med tekstens tempusvalg, og der redegøres for hvorvidt disse forhold spiller ind i tekstens indhold. Der ses endvidere på tekstens strukturering, på dens lingvistiske og retoriske midler og på de sproglige kendetegn, som teksten måtte besidde.

På analysens femte niveau finder den sammenfattende fortolkning sted, som ifølge Jäger er den "egentlige" diskursanalyse. I sit arbejde påpeger Jäger hyppigt, at diskursanalysen først bliver "kritisk" igennem de spørgsmål og det perspektiv, der anlægges på analysegenstanden. En sproglig formanalyse er ikke i sig selv en diskursanalyse; diskursanalysen tager først fart i den afsluttende fortolkning af de delresultater, som analyserne på mikro- og makroniveau samt kontekstualiseringer på sprogligt og ikke-sprogligt plan har frembragt. Den fortolkende analyse stiller spørgsmål så som (Jäger, 1993, s. 40-41):

- Hvilke budskaber formidler teksten?
- I hvilke politiske og sociokulturelle rammer bliver dette budskab formuleret?
- Hvilke målgrupper forsøger forfatteren at italesætte?
- Hvilke sproglige og "propagandistiske" midler benytter forfatteren sig af? Hvilke konsekvenser har det?

- Hvilken diskursposition (politisk position eller verdensanskuelse) er repræsenteret i teksten? Hvordan står denne diskursposition i forhold til de aktuelle politiske og socioøkonomiske samfundsforhold?
- Hvilke sociokulturelle forhold bliver behandlet i teksten? Hvilke diskurser aktiverer disse temaer?

Da hver tekst har sit selvstændige liv, sine specifikke intertekstuelle lån og interdiskursive relationer, vil man altid skulle skræddersy fortolkningens spørgsmål i overensstemmelse med den enkelte tekst eller den enkelte diskursstreng. Det er i denne fase af analysen, at teksternes særlige kendetegn er i stand til at hæve sig ud over de generaliserende operationer og for alvor kan komme i spil:

"Jeder Text hat seine Besonderheiten, er ist ein selbständiger Gegenstand, dem man nicht einfach ein Raster überstülpen kann. So ist ein solches Analyseinstrument gerade nicht geeignet, die Besonderheiten eines Textes zu erfassen, sondern nur Gemeinsamkeiten, die er mit anderen Texten hat. Selbstverständlich muss eine solche Anleitung auch Analysevorschlüsse enthalten, die für den jeweiligen Text völlig überflüssig oder auch unergiebig sind. Insofern ist ein solcher Analyseschlüssel auch nur eine Krücke, die beim Gehen hilft, intensive eigene Auseinandersetzung mit den Besonderheiten des Textes nicht ersparen kann. Zu bedenken ist auch, dass es sich um ein offenes, interpretatives Verfahren handelt, das auf Objektivität und Seriosität der Analyse aus ist. Das kann aber nicht bedeuten, dass man mechanistisch vorgeht" (Jäger, 1994, s. 39).

2.4. Forslag til analysestrategiske skridt inspireret af Jäger

Det følgende forslag til analysestrategiske skridt følger ikke slavisk Jägers forskrifter, men er tilpasset den triadiske analysefremgang, som den er blevet udviklet af den britiske diskursanalytiker Norman Fairclough (1995). Fairclough forslår, at man grupperer sine analysestrategiske skridt omkring tre forskellige perspektiver på og aspekter af diskursen (Fairclough, 1995, s. 57-62): 1) den sociokulturelle og historisk kontekstualisering, 2) diskursens praksis og 3) diskursens tekstniveau. De to sidstenævnte aspekter kan også betegnes som hhv. mikro- og makroniveau, som Langer har gjort det i sin "fusionerede" kritisk diskursanalytiske tilgang (Langer, 2000). Analysen følger dermed den traditionelle kritisk diskursanalytiske struktur, hvor analysen bevæger sig enten fra makro til mikroniveau – eller omvendt, men de efterfølgende analysespørgsmål er tilføjet fra Jägers analysemodel.

- ***Den sociokulturelle kontekstualisering og rekonstruktion***⁴

Analysen tager afsæt i den teoretiske sociokulturelle kontekstualisering. Her bliver analysens iagttagelses- og analyseposition præciseret, og således

etablerer man den forståelsesramme, der udgør fundamentet for analysens overvejelser og konklusioner. I denne del af analysen bevæger man sig fra den teoretiske kontekstualisering over til en konkret rekonstruktion af de udvalgte teksters eller diskursstrenges sociokulturelle og historiske rammebetingelser. Således belyses fx udvalgte historiske, kulturelle, sociale og politiske aspekter.

- ***Den diskursive praksis (Makroniveau)***

Her belyses diskursernes strukturering og relationer til hinanden, og de placeres i forhold til den overordnede samfundsdiskurs. Endvidere foretages en arenanalyse af de udvalgte medier, som diskursstrengene udspiller sig i. Her redegøres kort for fx avisernes, tv-kanalerne, radiostationer og nyhedsmagasinerne historie, for deres grafiske udtryk, for deres bladlinje, for deres diskursaktører, deres læsersegmenter og deres økonomiske ejerkonstruktioner.

- ***Tekstanalysen (Mikroniveau)***

De egentlige tekstanalyser bliver struktureret omkring en række punkter, der igen bevæger sig igennem et spørgekorpus, der følger den kritiske diskursanalyses triade. Det drejer sig om følgende:

- 1) **Udvalgskriterier for diskursstrengen:** Hvad har været udslagsgivende for valget af diskursstrengen? Hvad udsiger den noget om?
- 2) **Diskursstrengens tekstomfang:** Det angives, hvor mange tekster der indgår i diskursstrengen fra de forskellige udvalgte medier.
- 3) **Rekonstruktion af diskursstrengens oprindelse og sociokulturelle kontekst:** Her opsummeres det ikke-diskursive hændelsesforløb, der ligger til grund for diskursstrengen. Der redegøres for diskursstrengenes historiske aspekter og diskursstrengen betragtes i forhold til samfundsdiskursen, hvorved dens sociokulturelle kontekst rekonstrueres.
- 4) **Diskursstrengens forløb:** Diskursstrengen opstilles som hændelsesforløb. Det vil sige, at den kronologiske struktur i diskursstrengen gøres transparent.
- 5) **Medier, diskursaktører og kollektive diskurspositioner:** Det belyses, hvilke medier der deltager mest aktivt i diskursstrengen, og hvilke medier der ikke prioriterer diskursstrengen som diskursiv begivenhed, og hvad der ligger til grund for disse valg. De forskellige mediers kollektive diskurspositioner fremanalyses – hvis én sådan kan iagttages – eller der redegøres for mediernes

interne diskussioner. Således skal det belyses, om de enkelte medier repræsenterer et uni- eller et multivokalt perspektiv på de pågældende debatter, og det vil sige, om de udvalgte medier i forbindelse med de pågældende diskursstrenger giver plads til et heterogent holdningsspektrum, eller om de holdningsmæssigt fremstår homogene.

- 6) **Diskursknudepunkter og næranalyser:** De tekster, der er genstand for tekstuelle næranalyser, er udvalgt på baggrund af, at de udgør knudepunkter i diskursen. Dette kan de gøre på forskellige måder: de kan indtage en prominent plads i diskursstrømmen, idet de forekommer i begyndelsen eller i slutningen af en diskursstreng, de kan også få en fremtrædende plads i kraft af, at de indtager en iøjnefaldende og provokerende diskursposition, eller der kan henvises til dem og citeres fra dem i efterfølgende tekster, således at deres betydning ligger i deres intertekstuelle brug og rekontekstualisering.

I næranalyserne er fokus rettet mod en række forskellige aspekter i teksten. Det drejer sig primært om tekstens:

- Kommunikationssituation: forholdet mellem tekstproducent og modtagere
- Tematikker
- Argumentation
- Intertekstualitet
- Leksikalske valg og kendetegn
- Diskursive og retoriske strategier
- Valg og fravalg
- Aktørbeskrivelser og aktørperspektiv
- Analyse af tekstens fortælling gennem aktantanalysen. Derved skal det belyses, hvilket plot diskursstrengens aktører konstruerer på baggrund af diskursstrengens storymateriale. Her følger jeg Seymour Chatmans narrativitetstilgang, der påpeger at en fortællings plot er den måde, hvorpå fortællingens story er arrangeret og præsenteret (Chatman, 1978, p. 43). Der er således tale om fortællingens udtryk, dens fremstilling.
- Tekstens stemmer. Det belyses, hvilke identitetskonstruktioner og hvilke fortællinger, der er repræsenteret gennem stemmer i teksten.

- 7) **Diskursstrengen som diskursiv begivenhed:** Der arbejdes videre med det "selvstændige liv" som den "diskursinitierende" begivenhed får som diskursiv begivenhed i pressen. Hvad er det, der motiverer debatten, og hvad holder den diskursive aktivitet i gang også længe efter, at den diskursinitierende hændelse ikke

længere har pressens bevågenhed. Hvad kendetegner den diskursive begivenhed, og har den haft nogle lignende forløbere eller efterfølgere i pressen.

- 8) Diskursive oplapninger, sammenslyngninger og diskursstrengens placering i samfundsdiskursen:** Her fremanalyseres de fælles krydspunkter, der måtte være mellem de udvalgte diskursstrengene (tekster). Det gælder under dette punkt, om at gøre disse diskursive oplapninger og sammenslyngninger transparente, således at det diskursive net, der ifølge Jäger omspænder samfundet, kortlægges. Derved kan man formidle et billede af, hvordan det diskursive netværk taget sig ud på et givet tidspunkt.

3. Afslutning

Jägers åbenlyse styrke ligger i hans forsøg på at udvikle en analysestruktur, der kan fungere som vejviser i det diskursive arbejde med omfattende samlinger af tekst og tale. I og med at han præsenterer et redskab til kortlægningen af diskursive netværke, søger han at bistå sine læsere i at forstå mekanismerne, strukturen og relationerne i diskurser hhv. diskursive formationer. Han opfordrer os dermed til at søge væk fra den minutiøse dissektion af enkelte tekster, hvor den enkelte tekst ofte fremhæves som værende et udtryk for generelle samfundstendenser. I stedet peger han på den mere makroorienterede diskursanalyse som stedet, hvor sociale, politiske og kulturelle udviklinger kan iagttages og undersøges.

Bibliografi

Chatman, S. (1978). *Story and Discourse. Narrative Structures in Fiction and Film*. Ithaca/London: Cornell University Press.

Fairclough, N., & Wodak, R. (1997). Critical Discourse Analysis. I: T. A. van Dijk (Ed.), *Discourse as Social Interaction. Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction Volume 2* (s. 258-259). London/Thousand Oaks/New Delhi: Sage.

Fabech, S. (2004). *Von welchem Österreich ist hier die Rede? Diskursive forhandlinger og magtkampe mellem rivaliserende nationale identitetskonstruktioner i østrigske pressediskurser*. København: Copenhagen Working Papers in LSP (Fagsprogsforskning på Handelshøjskolen i København 5 – 2004)

Fairclough, N. (1995). *Media Discourse*. London: Arnold.

Horwath, D. (2000). *Discourse. Concepts in the Social Sciences*. Milton Keynes: Open University Press.

Jäger, S. (2000). *Gewalt in den Medien. Am Beispiel von Rassismus und Rechtsextremismus*, lokaliseret i 2001 på:
[http://www.uni-
duisburg.de/DISS/Internetbibliothek/Artikel/Gewalt_in_den_Medien.thm](http://www.uni-
duisburg.de/DISS/Internetbibliothek/Artikel/Gewalt_in_den_Medien.thm).

Jäger, S. (1994). *Text- und Diskursanalyse. Eine Anleitung zur Analyse politischer Texte*. Duisburg: DISS (DISS.Texte Nr. 16).

Jäger, S. (1993). *Kritische Diskursanalyse. Eine Einführung*. Duisburg: DISS.

Jørgensen, C. W. & Phillips, L. (1999). *Diskursanalyse som teori og metode*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag/Samfundslitteratur.

Langer, R. (2000): *Zwischen Gefühl und Vernunft. Zur Darstellung Deutschlands in dänischen Mediendiskursen*. Ph.d.-afhandling. Det erhvervssproglige Fakultet, Handelshøjskolen i København.

Langer, R. (1998). *Media Discourse Analysis – Methodological and Methodical Considerations in Relation to a study of Danish Media Constructions of Nationality*. Department of Intercultural Communication and Management, Copenhagen Business School

Wodak, R., Cillia, R. D., Reisigl, M., Liebhart, K., Hofstätter, K., & Kargl, M. (1998). *Zur diskursiven Konstruktion nationaler Identität*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.

Åkerstrøm Andersen, N. (1999). *Diskursive analysestrategier. Foucault, Koselleck, Laclau, Luhmann*. København: Nyt fra Samfundsvidenskaberne.

Henvisninger

¹ Jeg introducerer begrebet "diskursive landskaber" i Fabech (2004).

² Jf. med Roy Langers kritik af Jägers kriterier for tekstselektion (1998, s. 6).

³ Hvis den form for forskningsprojekter skal have mulighed for at være empirisk relativt dækkende, kræves der analyser af uhyre omfattende materiale, samtidig med at der forudsættes et indgående kendskab til og en teoretisk redegørelse for alle implicerede diskursniveauer samt deres sociokulturelle, økonomiske, institutionelle og historiske rammebetingelser. Man kan derfor hævde, at den form for forskningsprojekter kalder på interdisciplinære forskningsteams fremfor enkeltpersoners arbejde. Her henvises til den mest omfattende undersøgelse af østrigske identiteter foretaget af Wodak et al (1998).

⁴ Jeg låner betegnelsen "sociokulturel rekonstruktion" fra Søderberg (1997, s. 45).